

Pankų subkultūrinės tapatybės bruožai Lietuvoje ir Vakaruose

Santrauka

Straipsnyje pristatomos pagrindinės Vakarų ir Lietuvos pankų subkultūros akademinų tyrimų kryptys ir temos, aptariami lietuviškos pankų subkultūros bruožai globalios kultūros kontekste. Remiamasi autorės 2005–2008 metais Lietuvoje atliktų tyrimų duomenimis, kurie lyginami su charakteringiausiais empiriniais duomenimis, reprezentuojančiais Vakarų pankų subkultūrinę filosofiją, idėjas, socialines veiklas ir kitus tapatybės bruožus.

Raktiniai žodžiai: subkultūra, tapatybė, socialinės idėjos ir praktikos, globalumas, lokalumas.

Įvadas

Nūdienos vertybių pliuralizmo sąlygomis specifinių vertybinių orientacijų socialinių grupių tyrinėjimai įgyja ypatingą reikšmę. Šiandien spalvinga visuomenės grupių, ypač jaunimo, raiška vis dar sutinkama nepasitikint, daugumą subkultūrų vis dar demonizuoja negatyvūs stereotipai. Tačiau tik komunikacija įgalina laužyti sustabarėjusias normas ir atrasti naujus, dažnai ir pozityvius subkultūrinių grupių bruožus. Todėl straipsnyje buvo pasirinkta išsamiau pristatyti nevienareikšmiškai vertinamą subkultūrinę grupę – pankus. Nagrinėjama tema Lietuvoje yra ganėtinai nauja.

Tyrimo metodai ir duomenys

Siekiant išanalizuoti pankų subkultūros bruožus, buvo atliktas kokybinis tyrimas, kuriame dalyvavo trisdešimt šiai subkultūrai prijaučiančių respondentų. Naudoti interviu, klausimynai, dokumentų, garso ir vaizdo įrašų analizė. Duomenys iš respondentų buvo renkami „tinklo principu“ (Kottak, 1991: 29–30). Pateikėjų atrankos kriterijus – kitų veikloje dalyvaujančių asmenų rekomendacijos, sąmoningas savęs priskyrimas subkultūrai, aktyvumas subkultūriniame gyvenime. Apklausti pateikėjai – nuo 18 iki 30 metų, iš kurių 60 % – nuo 18 iki 23 metų, 40 % – nuo 24 iki 30 metų (imtinai), devyniolika vyriškos (61 %) ir dvylika moteriškos (39 %) lyties atstovų.

Remiantis empiriniais duomenimis, buvo surasti pankų subkultūros analizės aspektai: respondentų suvokiamos subkultūrinės tapatybės ypatumai, įskaitant jų filosofiją, pagrindines idėjas, vertybes, socialines praktikas, taip pat ištraukimo į subkultūrą priežastys bei vidaus organizacija. Šie subkultūriniai ypatumai buvo palyginti su analogiškais užsienio šalių akademiniuose straipsniuose analizuotais pankų subkultūros ypatumais. Pirmoje straipsnio dalyje glaustai pristatomi pankų subkultūros tyrinėjimų bruožai, antroje – autorės atliktas tyrimas.

Pankų subkultūros tyrinėjimai

Didžioji dauguma tyrinėtojų pankų subkultūrą traktuoja kaip atsaką į plačiosios visuomenės kultūrą, socialines problemas, kai kada – politines aktualijas. Nemaža dalis tyrėjų straipsniuose analizuoja atskiras subkultūros dedamąsias: antiglobalistines, antikapitalistines, nekomercines pažiūras, aprašo subkultūros istoriją, jos atsiradimą savo šalyje, analizuoja filosofines subkultūrinės bendrijos narių nuostatas, subkultūrinę simboliką, tyrinėja subkultūros narių kultivuojamas veiklas.

XX a. 8-ojo dešimtmečio pabaigoje subkultūras, taip pat pankų subkultūrą, tyrinėjo britų mokslininkas D. Hebdige (1979). Jis subkultūrinį stilių analizavo semiotiniu principu, daug dėmesio skyrė subkultūros ir socialinės darbo klasės santykiui. D. Hebdige subkultūrinį pankų stilių pristatė kaip konstruojamą *brikoliažo* principu fenomeną (Hebdige, 1979: 102), t. y. reikšminę įvairių stilistinių elementų sankaupą. Autoriaus nuomone, subkultūrinis stilius yra „užkoduota atsakomoji reakcija į bet kokius visuomenės pokyčius“ (Hebdige, 1979: 80). Subkultūrų kūrėjai išorinį teatraiškumą ir ekscentriškumą siejo su dadaizmo menu, ypač amerikiečių menininko M. Duchamp'o *readymade'ais*³⁹. D. Hebdige palaikė bendrą to meto jaunimo subkultūrų tyrinėtojų idėją, teigiančią, kad subkultūra – tai maištas prieš sustabarėjusias tradicijas, normas. Taigi, per išvaizdą yra išreiškiamas maištingumas.

Pankų subkultūros filosofijai (anarchizmo idėjoms, opozicijai, pacifizmui, antiseksizmui⁴⁰ ir antifeminizmui, ekologijai, gyvūnų teisėms, „pasidaryk pats“ principams) daug dėmesio skyrė C. O'Hara (1993). Autorius pristatė „straight edge“⁴¹

39 Prancūzų menininkas M. Duchamp (1887–1968) sukūrė savotiškus meno objektus, vadinamuosius *readymade'us*. *Readymade'ais* tapdavo kasdienybės daiktai, kuriuos minimaliai apipavidalinus M. Duchamp paversdavo meno kūriniiu. Pavyzdys galėtų būti kūrinys „Dviračio ratas“ (1915 m.), kai ant kėdės pritaisytas dviračio ratas pateikiamas kaip meno objektas. Kitas žinomas M. Duchamp'o *readymade'as* – L. da Vinčio Monos Lizos parodija, kur dailininkas madonai užklajavo ūsus.

40 Seksizmas – tai asmens diskriminacija lyties atžvilgiu. Seksizmas apima mizoginiją (moteriškos lyties niekinimas) ir mizandriją (panieka vyrams). „Seksizmas“ pirmiausiai apibūdino moterų diskriminaciją, tik daug vėliau, vystantis maskulinizmo studijoms, jis buvo pradėtas taikyti ir vyriškai giminei. Terminas „antiseksizmas“ šiuo atveju implikuoja lygias žmogaus teises lyties atžvilgiu.

41 „Straight edge“ (liet. „ties briauna“, angl. trumpinama „sXe“) – *punk / hardcore* subkultūros atmaina, kurios nariai nevartoja kvaišalų, atsisako atsitiktinių lytinių santykių. Kilo JAV, išpopuliarino muzikos grupė „Minor Threat“ daina pavadinimu „Straight edge“ (9-tasis dešimtmetis).

kryptį, ieškojo pankų subkultūros atsiradimo šaknų, kurios, jo manymu, glūdi meniniuose XX a. pradžios judėjimuose (dadaizme ir futurizme). Bendrą pankų subkultūros istoriją analizuoja R. Sabin (2003). Jis, kaip ir N. Nehring (2006: 519–530), teigia, kad pankų subkultūros meninę-idėjinę raišką paveikė XX a. 7-ojo dešimtmečio situacionizmas⁴², o „pasidaryk pats“ principus sieja su kontrkultūra. Autorius įvardija kelias subkultūrų tyrinėjimo problemas: pirma – bėgant laikui, subkultūra kinta (Sabin, 2003: 5), todėl vienareikšmiškai reprezentuoti subkultūrą tampa beveik neįmanoma, antra – bet koks subkultūros aprašymas yra kartu ir tyrėjo bandymas ją sukonstruoti. R. Sabin palaiko XX a. 10-ojo dešimtmečio pradžioje atsiradusį akademinį posūkį subjektyvizmo link, sureikšminusį subkultūros narių patirties tyrinėjimus.

Subkultūrą istorinėje perspektyvoje analizavęs P. Wicke aprašo politines, socialines ir ekonomines XX a. 8-ojo dešimtmečio Didžiosios Britanijos aktualijas ir šių sąlygų sąsajas su pankroko atsiradimu, išveda paraleles tarp nedarbo ir pankų subkultūros (Wicke, 1995). P. Wicke teigia, kad pankrokas yra neatsiejama roko muzikos kultūros dalis, tačiau pankrokas įnešė labai daug pokyčių: atsirado nauja muzikinė infrastruktūra, susidedanti iš smulkių nepriklausomų bendrovių, privačių muzikantų įrašų studijų, vietinių koncertų organizatorių ir reklamos vadybininkų, kurie pabrėžė savo nekomerciškumą ir pankiškumą (Wicke, 1995: 149). Esminis pankų verslo filosofijos ir veiklos įnašas, šio autoriaus manymu, buvo visos komercinės muzikos leidybos infrastruktūros demistifikavimas.

D. Simonelli analizuoja pankų subkultūros atsiradimo prielaidas, kurias įžvelgia siekiant pakeisti to meto roko žvaigždžių gyvenimo būdo vertybes: turtą, atotrūkį nuo auditorijos, visą vadinamąjį isteblišmentą (Simonelli, 2002: 122–123). Simonelli aptaria ir *Naujosios bangos* (angl. „New wave“) kryptį ir teigia, kad šis stilius priimtinesnis plačiųjų masių skoniui. Pasak autoriaus, pankų subkultūra labai ilgai išliko autentiška, t. y. nekomercializuota, kol *Naujosios bangos* mados dizaineriai neišpopuliarino pankiško stiliaus. Britų pankų subkultūros atsiradimą mokslininkas laiko darbo klasės jaunimo kultūrine revoliucija. Ji labiausiai reiškėsi ten, kur darbo klasės atstovų buvo susitelkę daugiausia, t. y. kur kilo didžiausios socialinės problemos (Simonelli, 2002: 140). Didžiojoje Britanijoje pankų subkultūros kūrėjai savo tekstuose (dainose, savadarbiuose laikraščeliuose, vadinamuose *zinais*) atspindėjo darbo klasės frustracijas.

42 Situacionizmas – tai meninis politinis judėjimas, kilęs 6-ojo dešimtmečio Prancūzijoje. 1957 m. G. Debord sukūrė „Situacionizmo internacionalą“ ir tapo situacionizmo ideologu. Situacionistai siekė griauti neaktualius, sustabarėjusius autoritetus, kovoti prieš susvetimėjimą, manipuliaciją sąmone, vartotojiškumą, konformizmą meninėmis priemonėmis, ypač keldami absurdiškas situacijas. Situacionistai kritikavo kapitalistinę santvarką ir industrinės visuomenės principus. Meninėmis priemonėmis siekta parodijuoti, objektus perkelti į kitą – nei jiems įprasta – kontekstą, sukelti farsą suteikiant priešingą reikšmę, išjuokti įprastomis aplinkybėmis gerbiamus objektus (pvz., visuotinai gerbiamus kultūros paminklus). Situacionistai ypač kritikavo kapitalistinę santvarką ir industrinės visuomenės principus.

H. G. Levine ir S. H. Stumpf, išanalizavę pankų subkultūros simboliką – grupių pavadinimų reikšmes, jų perteikiamą žinią, pažymi, kad subkultūra įgyja asmens apsaugos nuo dominuojančiosios kultūros funkciją (Lamy, 1985: 433). Tyrinėtojai taip pat atkreipia dėmesį, kad pankų saviraiška (dainų tekstai, apranga) tarsi atspindi masėse egzistuojančią baimę, todėl pankų bendriją laiko „refleksyvia subkultūra“ (Lamy, 1985: 433). Mokslininkai siekia pabrėžti, jog pankų subkultūra nėra užribio subkultūra, kuriai visiškai neįdomi plačioji visuomenė. Jie pažymi, kad pankų subkultūros vaidmuo yra egzistavimas dominuojančios kultūros užribyje, kartu išryškinant pagrindines masinės kultūros problemas (Lamy, 1985: 433), t. y. jas reflektuojant savo elgesiu ir menine kūryba.

Rosso Haenflerio tyrimų objektas – glaudžiai su muzikine pankroko scena susijusi „straight edge“ subkultūra (Haenfler, 2004a, 2004b). Pasak R. Haenflerio, neformalaus judėjimo nariai labiau įsipareigoja kolektyviniam identitetui nei organizacijai (Haenfler, 2004a: 799). Kolektyvinis „straight edge“ identitetas siejasi ir su asmeninėmis vertybėmis, o per kolektyvinį veiksmą jos yra realiai įkūnijamos. R. Haenfler teigia, kad neorganizuotas judėjimas sukuria savotišką „prasmės bendruomenę“, o tos bendruomenės dalyviai savąjį identitetą formuoja ir veiksmus koordinuoja atsižvelgdami į „bendruomenėje konstruojamas prasmes“ (Haenfler, 2004a: 799–800). Autorius pabrėžia kolektyvinio identiteto svarbą kasdieniame individo gyvenime, nes noras tapatintis, veikti asmenį skatina labiau, nei vien priklausyti formaliai organizacijai.

N. Crossley tyrimų objektu pasirinko pankų subkultūroje kultivuojamas vertybes: antiglobalizmą, antikapitalizmą, antikorporatyvizmą, protestą (Crossley, 2002: 667–691). Pankų subkultūrą šis autorius traktuoja kaip socialinį judėjimą ir daugiausiai dėmesio skiria protesto, kaip socialinio ir kultūrinio fenomeno, analizei. N. Crossley pažymi, kad antikorporacinius protestus tikslingiau būtų vadinti ne judėjimais, o „protestavimo laukais“, nes sąvoka „laukas“ reprezentuoja kur kas platesnį reiškinių nei sąvoka „judėjimas“ (ten pat). Pasak autoriaus, sąvoka „laukas“ žymi: 1) aktyvistų ir oponentų santykius ir tarpusavio priklausomybę, 2) atspindi antikorporaciškai nusiteikusių grupių tarpusavio nesutarimus, 3) atskleidžia nykstančias ribas tarp protestuojančių grupių (pavyzdžiui, aktyvistas–žurnalistas) (Crossley, 2002: 689).

Antikapitalistinį ir antiglobalistinį aspektą pankų subkultūroje tyrinėjęs A. O'Connor (2004: 175–195) analizuoja Meksikos pankų subkultūrą ir bando įžvelgti jos skirtumus, lygindamas su JAV ir Kanados pankų subkultūromis. Autorius teigia, kad terminą „antiglobalistinis judėjimas“ sukūrė amerikiečių spauda, tačiau šį judėjimą tikslingiau būtų vadinti „globaliu judėjimu prieš neoliberalizmą“ (O'Connor, 2003: 45). Tarptautinio subkultūrų bendradarbiavimo tinklo kontekste A. O'Connor įžvelgia ekonomiškai galingesnių valstybių subkultūrinių scenų dominavimą menčiau išsivysčiusiųjų atžvilgiu (O'Connor, 2004: 176).

Estetiniu požiūriu pankų subkultūrą analizavęs D. Laing (1995 [1985]: 406–419) pabrėžė garsinę muzikos išraišką (balsą, dainavimo stilių, dainų struktūrą), tekstų ypatumus, klausytojo santykį su muzika ir atlikėjais, dainų pavadinimus, populiarių ir necenzūrinių žodžių vartojimą kūryboje. Subkultūrų muziką D. Laing tyrė remdamasis semiotine teorija: išskyrė intertekstualumą ir siekį šokiruoti tekstu, pankų kultūrą lygino su dada menu (Laing, 1995 [1985]: 415). D. Laing rėmėsi dramaturgine Bertoldo Brechto teorija, pasak kurios, autorius siekia atsieti žiūrovą nuo spektaklio veiksmo ir taip priversti jį labiau galvoti, protauti, nei jausti. Šią teoriją autorius pritaiko pankų subkultūros veiksmo analizei ir teigia, kad pankų teatrališkumas, ekscentriškumas buvo kuriamas tam, kad klausytojas būtų priverstas stabtelėti, įsiklausyti ir pamąstyti.

Egidija Ramanauskaitė monografijoje „Subkultūra. Fenomenas ir modernumas“, analizuodama įvairaus pobūdžio Lietuvos subkultūrinės bendrijas, nemažai dėmesio skiria ir Lietuvos sovietmečio (1987–1989) pankų subkultūrai, analizuoja jaunimo protesto formas sovietmečio ideologinėje aplinkoje (Ramanauskaitė, 2004). Lietuvišką nekomercinio pankroko subkultūrą paskutiniame XX a. dešimtmetyje pristato Laima Laužikaitė (2004: 135–156). Autorė nagrinėja subkultūros charakteristikas, pristato pagrindines veiklas, idėjas ir filosofiją. Lietuvos subkultūrinės grupės analizavo ir straipsnio autorė (Šatūnienė, 2009: 192–196). Darbe pristatomos pankų subkultūros idėjos, įvaizdžio kūrimas, analizuojamos socialinės ir meninės veiklos, atskleidžiami subkultūros narių tapatybės konstravimo principai, įsitraukimo į grupes priežastys.

Lietuvoje būtų galima išskirti du pankų subkultūros akademinį tyrinėjimų tipus: kultūrologinio pobūdžio studijos ir sociologiniai darbai, kuriuose analizuojama moterų padėtis ir darbo reikšmė (Blumberg, 2006; Mickėnas, 2003).

Tyrimo prielaidos ir aktualumas

Peržvelgus Vakarų ir Lietuvos autorių straipsnius subkultūrų tema, pirmiausiai iškiilo subkultūrų originalumo klausimas. Sovietmečiu kultūroje originalu buvo viskas, kad ateidavo iš už *geležinės uždangos*, bet kokia vakarietiška informacija savaimė turėjo vertę, nes buvo draudžiama, nauja, mažai kam žinoma ir pasiekiamą. Pasak respondentų, jau *perestroikos* laikotarpiu (nuo 1985 m.) pradėtas jausti kultūros laisvėjimas. Šiuo laikotarpiu pasklido ir vadinamosios *punk / hardcore* scenos idėjos, pasižyminčios politizuotais tekstais, ekologijos, žmonių, gyvūnų teisių ir kt. idėjomis. Iki maždaug 1996 metų dominavo įvairių stilių pankrokas: buvo dainuojama tiek apie politiką, tiek „apie alų“ (V-29). 1997 metais įsikūrus klubui „Green Club“ ir sukūrus pankroko kultūrai skirtą internetinį portalą <http://www.hardcore.lt>, bendravimas toliau laisvėjo, plėtėsi norinčių prisidėti prie subkultūros veiklų asmenų

ratas. Virtualios komunikacijos padėjo išsivystyti tarptautiniams ir lokaliems bendravimo tinklams, kurie ir sudarė sąlygas kultūros formoms supanašėti.

Kitos kultūros poveikis ypač jaučiamas silpnesnį kultūrinį identitetą turinčiose šalyse, kurių visuomenė dažniausiai „kita“ laiko geriau nei „sava“. Svetimos kultūros reiškiniai perimami nekritiškai ir tik vėliau, pradėjus apmąstyti, į juos pažiūrima iš savos perspektyvos. Tyrimo metu, aptariant šiuos klausimus su respondentais, be pozityvių, pastebėti ir kritiškai atsiliepimai apie subkultūrą. Ji vertinta „kaip dar viena panaši visuomenė jau esančioje visuomenėje“, negatyviai žvelgta į hierarchijos apraiškas.

„Tiesiog aš pastebėjau, kad kartais pas mus yra ta pati visuomenė, kuri ir išorė, viso to, ką mes darom, lygiai ta pati visuomenė, tiesiog mažesniame lygmenyje, kur vėl vieni kitus smerkia ir nurodinėja. Kada jau įsivaizduoja, kad vienas yra viršesnis, vienas yra žemesnis“ [V-22].

Šios ir kitos panašaus pobūdžio įžvalgos skatina atkreipti dėmesį į socialinio konteksto reikšmę. Pankų subkultūra gyvuoja jau trečią dešimtmetį, o jos formos, užgimusios Didžiojoje Britanijoje ir JAV, išplito daugelyje šalių visame pasaulyje. Kone visose šalyse subkultūrai prijauciantys asmenys palaiko tas pačias idėjas, kokiomis disponuoja „idealus subkultūros tipas“⁴³. Subkultūros atsiradimo prielaidos skirtingose šalyse buvo kitokios: Britanijoje jos siejamos su darbo klasės pasipriešinimu, JAV ir Britanijoje – ir su pasipriešinimu masinei komercializuotai kultūrai. Lietuvoje sovietmečiu pankroko subkultūra sieta su pasipriešinimu sovietinei sistemai. Regime didelius politinio ir kultūrinio konteksto skirtumus. Kyla klausimai: kaip panašios jaunimo subkultūros idėjos veikia skirtinguose kultūrinuose kontekstuose? Kaip lokalų jaunimo kultūros identitetą veikia išorinės kultūros? Kitame skyriuje ir aptarsime šiuos klausimus, išsamiau pasigilindami į pankų filosofiją, pagrindines idėjas, išitraukimo į subkultūrą priežastis, vidinę organizaciją bei kai kurias socialines praktikas.

Identiteto konstravimas ir kultūrinė savimonė

Subkultūrinio identiteto specifika

Identiteto formavimas neatsiejamai susijęs su asmenį supančia aplinka (žmonėmis, kultūra, tradicijomis) ir asmens gyvenimo įvykiais, naujų socialinių vaidmenų priėmimu. Todėl identiteto raida yra gyva ir nuolatos besikeičianti. Identiteto kūrimas yra nuolatinis procesas, kurio metu asmuo įgyja naujų būdo bruožų, savąjį

43 „Idealus tipas“ – tai teorinė subkultūros konstrukcija, kai konkrečiai (sub)kultūrai yra priskiriami vienoje ar kitokie bruožai. „Idealiu“ toks subkultūros apibūdinimas vadinamas todėl, kad realybėje subkultūra kinta, o jos nariai individualiai gali pripažinti, pavyzdžiui, ne visas subkultūrai priskiriamas idėjas, nesielgia įprastai, stereotipiškai ir pan. O „popierinis“ subkultūros konstruktas atspindi subkultūros *esmę*, veiklų ir idėjų visumą, ją apibendrina – taip gimsta „idealus tipas“. Žr. Muggleton, D. 2000. *Inside Subculture. The Postmodern Meaning of Style*. Oxford, New York: Berg, p. 15

„aš“ sustiprinančių savybių. Identiteto formavimas – tai bendras darbas, kurį vienas subjektas atlieka kartu su kitais (mokytojais, tėvais, draugais, bičiuliais), tai „kūrybinė praktika“, turinti vieną specifinį bruožą – amžiną neužbaigtumą (Fornäs, 1995: 235). Identiteto formavimas nėra strategiškai suplanuotas, tikslą turintis procesas, o natūralus kūrybinės ir komunikatyvios prigimties vyksmas (Fornäs, 1995: 236). Asmens identitetas kinta veikiamas aplinkos faktorių, gali būti keičiamas sąmoningai, o prasmę įgyja tik santykyje su dominuojančia (aplinkos) kultūra. Tie patys dėsniniai galioja ir kolektyviniam, arba subkultūriniam, identitetui. Vėlyvosios modernybės (Fornäs, 1995: 37) laikais identitetas tampa viena pagrindinių asmens gyvenimo problemų (Giddens, 2000).

Išryškėja tradicinės ir vėlyvojo modernumo visuomenių skirtumai – remiantis E. Durkheimu (1984), tradicinėse visuomenėse buvo vertinamas kolektyviškumas, o vėlyvojo modernumo laikotarpiu, ypač vakarietiškoje kultūroje, yra išaukštintas individualizmas (Durkheim, 1984). Individualizavimo tendencijos atsiskleidė ir tyrinėjant jaunimo subkultūrą.

Straipsnyje pateikiami autorės Lietuvoje atliktų tyrimų duomenys siejasi su Vakarų tyrėjų skelbtais duomenimis ir jų interpretacijomis. Tyrinėjant buvo pastebėta, kad didžioji dalis pateikėjų nelabai norėjo save vadinti „subkultūros nariais“. Daugeliu atvejų buvo neigiamai vertinamas „subkultūros“ termino implikuojamas apibrėžtumas, potencialiai egzistuojantys bendri bruožai, pagal kuriuos būtų galima pasakyti, kad vienas ar kitas asmuo priklauso ar nepriklauso subkultūrai. Panašių apibendrinimų daugeliu atvejų buvo siekiama išvengti, respondentai pabrėžė asmens individualumą, pačios pankų subkultūros atvirumą visuomenei:

„Subkultūra <...> įrėmina, įstato į kažkokiais normas, [subkultūra] man atrodo, kaip tik turi būt atvira visom prasmėm, <...> – tiek įsijungiančių žmonių, tiek išpažįstančių idėjas. <...> Nieko apibrėžt iš tikro negalima“ [V-22].

Tendenciją vengti save priskirti subkultūrai pastebi ir Vakarų pankus analizavę tyrėjai: Elizabeth Cherry, tyrinėjusi veganų⁴⁴ kultūrinį judėjimą Amerikoje (Cherry, 2006), atskleidė, kad net ir atlikdami tam tikras praktikas, būdingas subkultūrai, asmenys nenorėjo savęs įvardyti, pavyzdžiui, pankais. Pasitaikė, jog jie tikino, kad jų pomėgiai yra individualūs. E. Cherry teigia: „Kai aš apibūdinau pankų subkultūrą ir jos sąsajas su veganizmu, ji [respondentė, aut. past.] nustebo ir tarė: „Aš net nemaniau, kad pankai yra veganai. Kodėl mes nepažįstame vienas kito?“ (Cherry, 2006: 167).

Fragmentacijai į savitas sociokultūrinės grupes (subkultūras) turi įtakos ir susidomėjimas kokia nors filosofija, pasaulėžiūra, naujos idėjos, taip pat „savęs atradi-

44 Vegetarizmas – maitinimosi praktika, kai atsisakoma bet kokios rūšies mėsos (taip pat žuvies). Veganizmas – atsisakymas bet kokios rūšies gyvulinių produktų (kiaušinių, želė) ir maitinimasis išskirtinai augalinės kilmės produktais.

mas“ idėjoms palankioje aplinkoje. Nauja savivoka ne tik praturtina asmenybę, bet ir sustiprina savąjį „aš“, taigi psichologinio pobūdžio priežastys yra tinkamas pankų argumentas. Priežastys, skatinančios ištraukti į subkultūrą, dažniausiai yra susijusios su socialinės autonomijos siekiu. Dažniausiai tai noras pasipriešinti nepaaiškin-toms, nesuprastoms ir nepriimtinoms dominuojančios kultūros tradicijoms, noras išsiskirti iš pilkos masės, siekis būti unikaliam, užsiimti alternatyvia veikla.

Lietuvos subkultūros nariai	Pietų Afrikos subkultūros nariai
<p>„Jeigu visuomenės sistema formuoja tokį požiūrį, kad tu gali tiktai svajot, bet pagrindo tikėt, kad tavo svajonės išsipildys, nesuteikia. Nes viskas vyksta kažkur tai „ten“ <...>. Ta prasme viskas tiek sureikšminama ir iškeliamą į kažkokį kitą lygį, kad realiai negali įsivaizduot savęs tenai ir negali įsivaizduot, kad tu gali tai pasiekt. Iš tikrųjų tai yra mitas, tai yra tiesiog eskaluojama ir atsiranda visas lygmuo tas. Viskas yra lygiai taip kaip tarp mūsų čia. Tik tiems, kurie viršuje, įteigiama, kad jie viršuj, o tiems, kurie apačioj – „būkit ten, apačioj, čia ne jums yra“. <...> Jeigu tu kažko nori – tu gali pasidaryt. Tu gali tai pasiekt“ [V-28].</p>	<p>„Pankrokas yra unikalus ir išskirtinis kiekvienam, bet mums, kaip muzikos grupei, tai suteikia absoliučią saviraiškos laisvę, laisvę nuo autoritetų ir maksimalią individualumo galimybę. Mes darom, ką mes norime, kaip mes norime, neatsižvelgdami į sušiktas visuomenės normas ir vertybes. Mes rašome muziką apie tai, kas svarbu mūsų gyvenimams, ir apie poveikį, kokį ji [visuomenė] daro mums.</p> <p>Mes nepamokslaujame <...>, mes gyvename taip, kaip mums atrodo geriausia. Visuomenė moko, kad jei mes kažko pasieksime, mes būsim patenkinti. Tai nesąmonė. Tu gyveni sau, o ne kam nors kitam. Toks man yra pankrokas“ (Basson, 2007: 77).</p>

Apibendrintai galima pasakyti, kad pagrindinės atėjimo į subkultūrą ir pasilikimo joje priežastys yra šios: a) ateinama nepatenkinus saviraiškos poreikių kitose subkultūrose, b) narystė pankų subkultūrinėje bendrijoje suteikia daugiau pasitikėjimo savimi, praplečia bendraminčių ratą, c) patinka subkultūrinės bendrijos muzika, laisva ir nevaržanti atmosfera, d) patraukia subkultūrinėje bendrijoje paplitusios idėjos. Taigi, subkultūros veikloje dalyvaujama pirmiausia siekiant patenkinti vidinius asmens poreikius.

Subkultūros filosofija

Subkultūros filosofija gali reikštis per įvairaus pobūdžio praktikas: skleidžiamas idėjas zinuose, per įvairias akcijas, subkultūros narių kultivuojamą meną (šilkografiją, fotografiją, gatvės meno atšaką – trafaretus ir kt.). Tyrimo duomenys Lietuvoje atskleidžia pankų tolerancijos idėją, kritišką mąstymą, kairiųjų pažiūras, feminizmą, antivartotojiškumą, tautinę ir ekonominę lygybę, antimilitarizmą, apolitiškumą. Labiausiai paplitusios praktikos yra koncertų organizavimas, zinų leidyba, *infošopų* (dar vadinamų infokrautuvėmis) klubų kūrimas bei palaikymas. Šiame skyriuje bus pristatytos ryškiausios filosofinės idėjos, besiskleidžiančios subkultūroje.

Antikonformizmo ir antivartotojiškumo idėjos

Antikonformistinio mąstymo idėjos atsiskleidžia per įvairias pankų subkultūrinės veiklos, pristatomos per meninę raišką. Tyrimo metu surinkti duomenys (interviu, grupės dokumentai) rodo, jog vartotojiškumas tarp subkultūrinės bendrijos narių suvokiamas negatyviai, jis yra priešingas konformizmui. Konformistinis mąstymas pankroko scenoje traktuojamas negatyviai. Tokio mąstymo opozicija – kritiškas mąstymas skatina kvestionuoti „normalų“, „įprastą“, standartinį įprotį ar tradiciją.

Tyrimo metu pastebėta, kad pankų subkultūroje dominuoja idėjos, nukreiptos prieš konformizmą. Antikonformizmo nuostatos išreiškiamos pankų *fanzinuose*, brošiūrose, per pokalbius ir diskusijas, o realiai jos įgyvendinamos pirmiausia per kitame skirsnyje aptariamą „pasidaryk pats“ principą, pastangas atsiriboti nuo bendros visuomeninės sistemos.

Antikomercijos ir antivartotojiškumo principai yra susiję su „pasidaryk pats“ kultūros (etikos) principais. Šios idėjos tarp subkultūros narių skleidžiasi įvairiomis formomis: tai ir sakininė, ir rašytinė kalba, ir meninė raiška (antsiuvai, trafaretai, komiksai, dainų tekstai).

Lietuvos subkultūros nariai	Didžiosios subkultūros nariai
„Nes būtent yra... antikapitalizmas, o jeigu pradėtų dainuoti „oi kaip viskas gražu“ ir kažką panašaus, manau, tokiu atveju tikrai niekas nekvis [tokios muzikinės grupės groti, aut. past.]. Yra muzika, kaip jinai atliekama, ir tai, ką dainuojį, idėja skleidžiama, <i>message'as</i> “[V-19].	„Aš esu prieš visus vidurinėsios klasės ribojimus: „telikus“, automobilius, santau-pas“ (Simonelli, 2002: 131). „Aš noriu priversti žmones galvoti apie save. Tai viskas“ (Simonelli, 2002: 131).

Antivartotojiškumas pankų subkultūroje atsiranda iš kritiško požiūrio į vieną kultūrinių kapitalizmo sistemos išdavų – vartotojiškos visuomenės ir žmogaus-vartotojo sukūrimą. Pankų subkultūros aktyvistai antivartotojiškumą įvardija kaip vieną svarbiausių bruožų šių dienų sąmoningo asmens gyvenime.

„Pasidaryk pats“ etika

„Pasidaryk pats“ etika, arba filosofija, į Lietuvą atkeliavo dar su pirmąja pankroko muzikos banga (XX a. 9-ojo dešimtmečio viduryje) iš Vakarų. „Pasidaryk pats“ – tai idėjinė kategorija, kurioje praktiškasis „pasidaryk pats“ aspektas yra antraeilis, bet, pasak respondentų, jis buvo aktualus sovietiniais laikais („patys gamindavomės gitaras“ (V-30)). Šiais laikais „pasidaryk pats“ pankų filosofijoje reiškia kritišką mąstymo būdą, ekonominių, kultūrinių ir socialinių bet kokios valdymo tikslais sukurtos sistemos pasekmių vertinimą.

„DIY konceptą, kad pasidaryk *pats*, įrašyk savo įrašą *pats*, turėk savo įrašų kompaniją arba *pats* pasidaryk savo trasą, važiuok turui ir neuždirbk pinigų, nes tu uždirbi pinigus iš savo draugų. Grok savo malonumui ir dovanok tą muziką ir kitiem žmonėm, toks būtent, *etika* tokia. Atsirado kažkokia moralė...“ [V-21].

Vienas esminių „pasidaryk pats“ siekių – vengti dalyvauti primestoje socialinėje sistemoje. Bet kokia politinė ar ekonominė sistema, kurioje individas gimė, augo ir gyvena, iš esmės nėra jo(s) laisvai pasirinkta aplinka. Valstybės santvarka susaisto joje gyvenančius žmones išsipareigojimais, prievolėmis. Ekonominė sistema diktuoja sąlygas, taisykles, biurokratinės procedūras, o pankų subkultūroje vyrauja negatyvus požiūris į daugelį oficialių institucijų, kurios stengiasi pažaboti žmogaus laisvę primesdamos jai (jam) savas žaidimo taisykles.

„Tu jau pats darai tai, reiškia ten *tavo* jau, *ne kažkas tau primeta*. Ne kažkokia įmonė, kuri pelną atskaičiuoja“ [V-30].

Noras apeiti oficialias institucijas, organizuojant įvairaus pobūdžio renginius, turi ir praktinį aspektą. Tačiau tam, kad tokiu principu būtų sukurta organizuota ir veikianti sistema, vien nemėgti valstybės aparato nepakanka: vienas esminių antivartotojiškais ir antikomerciniais tikslais paremtos organizacijos funkcionavimo garantų yra laisva valia grįstas dalyvavimas joje. Tradicinė hierarchizuota struktūra subkultūroje traktuojama kaip atgyvenusi, žudanti kūrybingumą („Inovacija šiais laikais yra brangiausias dalykas, o ji gali kilti tik tinklinėje struktūroje, kuri yra *nehierarchinė ir plokščia*“ (V-29)).

„Pasidaryk pats“ etika nūdienos pankų subkultūroje „pirkimo kultūrą“ įgalina iškeisti į pasitikėjimą savo jėgomis. Pasitikėjimas savimi dažniausiai įgyjamas laipsniškai – per savarankišką (ir savanorišką) veiklą.

„Aš patikėjau, kad galiu visokius dalykus <...> ir tam nereikia kažkokių fenomenalių sugebėjimų. Ir iš tikrųjų labai greitai išsisklaido tas toks mitas apie išrinktuosius menininkus, apie išrinktuosius <...> darytojus, organizatorius, apie tuos, kurie daro, ir tu gali tik nusipirkt iš jų“ [V-21].

Pankų subkultūros aktyvistai savo kūryboje konstruoja ir kolektyvines, ir individualizuotas reikšmes. Analizuotos „pasidaryk pats“, kritiško mąstymo ir antivartotojiškumo idėjos yra kolektyvinės reikšmės, atitinkančios bendrą iš Vakarų atėjusią „pasidaryk pats“ kultūros sampratą. Individualizuotomis jos tampa įsiterpus asmeninei raiškai, kūrybai: zinuose, dainų tekstuose idėjos išreiškiamos poetizuota, realistiška, pašiepiančia ar ironiška kalba.

Anarchistinio pobūdžio idėjos

Kairiosios, anarchistinės idėjos, arba filosofija, yra artimos pankų subkultūrinės bendrijos nariams. Anarchijoje pasaulio pakeitimo viltį įžvelgia ir Pietų Afrikos pankai, teigdami: „Aš esu anarchistas <...>. Mano politinės pažiūros smarkiai nustelbia esamą jaunimo kultūrą. Pankai nepakeis pasaulio, bet anarchija gali turėti mažą vilties spindulį“ (Basson, 2007: 82). Tyrimo duomenys Lietuvoje savo ruožtu atspindi panašias idėjas:

„Anarchizmas yra daugiau negu gyvenimo būdas, kurį apima politiniai, pragmatiniai ir asmeniniai aspektai. Pagrindinis anarchizmo principas tas, jog hierarchinė valdžia – valstybė, Bažnyčia, patriarchatas ar ekonominis elitas – yra ne tik nereikalinga, bet ir žalinga žmogiškojo potencialo maksimizacijai. Anarchistai mano, kad žmonės sugeba tvarkyti savo reikalus patys, pasitelkdami išradingumą, bendradarbiavimą ir savitarpio pagalbą. Manoma, jog valdžia <...> yra neišvengiamai labiau susirūpinusi savo reikmių tenkinimu ir savo jėgos didinimu negu darymu to, kas geriausia paprastam žmogui“ (zinas *Duobė*, 2003).

„Anarchija“ taip pat yra siekis išvengti oficialių institucijų – tiek idėjiškai (kad niekas nevaldytų), tiek praktiškai (organizuojant renginius „pasidaryk pats“ principu ar tiesiog veikiant autonomiškai, individualiai). „Anarchizmas – tai tokia laisvė, praktiškai, nepriklausomybė, tai išsilaisvinimas nuo valstybės <...> [išsilaisvinimas] nuo valstybės kažkokių tai normų – žmonės negali ištvėrt tos valstybės ribose ir iš jos išžengt“ (V-25). Tyrimo metu dažnai buvo minima, kad plačioji visuomenė anarchiją suvokia iškreiptai („visuomenė labai dažnai klaidingai susidaro nuomonę, kad anarchija – tai jokios tvarkos, <...> jokio valdymo ir „bardakas“. Iš tikrųjų tai yra labai konservatyvus požiūris“ (M-18).

Pankų subkultūroje anarchistinė ideologija veikia labiau kaip idėjinės rezistencinės kovos įrankis nei kaip radikalus maištas ar netvarkos skleidimas. Šios reikšmės gali būti atkeliavusios iš XX a. 8-ojo dešimtmečio pabaigoje kilusio pankų judėjimo, kai chaosas ir anarchija buvo griovimo įrankiai. Šiais laikais anarchizmo filosofija subkultūroje yra įgavusi konstruktyvų pobūdį, kuris pasireiškia lygiaverčių ir atsakomybe grįstų santykių siekiu.

Opozicija tarp pankų subkultūros ir plačiosios visuomenės iškyla dėl bendrijos narių deklaruojamo kitokio nei masės mąstymo. Masės bendrijos nariai neretai regi kaip apatišką darinį, kuris tik teoriškai kritikuoja politikus, tačiau ne pačią sistemą. Priešingai – pankų subkultūros nariai sistemą apibūdina kaip neefektyvią, todėl, tarkime, vienu politinių figūrų keitimas kitomis socialinės ar politinės situacijos nepagerintų. Subkultūrinės bendrijos nariai skatina visus žmones – ne tik pankus – būti aktyvius, dalyvauti, tikėti, kad ir jie (ne tik galią turintys politikai) gali veikti priimamus politinius sprendimus.

„Anarchija“ yra gana daugiaprasmiškas terminas, kuris plačiojoje visuomenėje suvokiamas prieštarinai. Protestas prieš sistemą išreiškiamas kritika, kylančia iš sub-

kultūrinės bendrijos narių patirties, o „argumentuoti“ kritikai (teoretikai) remiasi konkrečiu klausimu rašiusių mokslininkų darbais. Pankų protestas išreiškiamas ir artikuluota verbaline, ir menine-vizualine formomis.

Pankų subkultūros aktyvistai savo kūryboje konstruoja ir kolektyvines, ir individualizuotas reikšmes. Minėtų vertybių kultivavimas subkultūroje projektuoja savarankiškai mąstančio ir veikiančio, pasitikinčio savimi asmens tapatybę.

Subkultūrinės praktikos

Tyrimu buvo siekta išsiaiškinti, kaip subkultūrinės bendrijos nariai traktuoja socialinį aktyvumą. Paaiškėjo, kad subkultūrinis jaunimas organizuoja *infošopus*, dalyvauja akcijose, rašo ir leidžia zinus, užsiima idėjine ir menine veikla. Visa ši veikla yra nukreipta ir į plačiąją visuomenę. Su subkultūroje paplitusiomis idėjomis neįkuryriai stengiamasi supažindinti aplinkinius.

Subkultūrinė spauda: ziniai

Pankroko ziniai (savadarbė spauda) – svarbi subkultūrinės saviraiškos dalis. Ziniai – tai erdvė, kurioje gali būti reiškiamos idėjos, propaguojamos vertybės, teikiama informacija, be to, tai vieta komunikuoti subkultūros nariams.

Zinus bei didesnės apimties savo lėšomis spausdintos literatūros kūrinius (apsakymus ir romanus) analizavo Vakarų mokslininkai, tarp jų – Miriam Rivett (2003: 31–48). Pagrindiniais pankų novelių kūrybos elementais ji teigia esant autentiškumą, istorijos realumą ir tikroviškumą. Ph. Lamy'io ir J. Levino pankų ir hipių žinių tyrimas (leidiniai buvo lyginami) atskleidė, kad tarp pankų subkultūros vertybių svarbiausią vietą užima saviraiška (Lamy, 1985: 165). Anna Poletti (2005: 183–192) tyrinėjo specifinę žinių grupę – autobiografinius zinus, vadinamuosius „*per-zinus*“. Poletti teigimu, zino autorius, arba pasakotojas, skaitytoją laiko visos žinių bendruomenės dalimi, taip savotiškai padrašindamas kurti pačius zinus (Poletti, 2005: 183–192). T. Triggs (2006: 69–83) savo straipsnyje zinus pristato *underground* kultūros perspektyvoje kaip grafinį rezistencinių idėjų reprezentavimą ir „pasidaryk pats“ estetikos kūrimą keturiuose pagrindiniuose XX a. 8-ojo dešimtmečio pabaigos Didžiosios Britanijos pankų zinuose: „Sniffin' Glue“, „Panache“, „Ripped & Torn“ ir „Chainsaw“. Ji straipsnyje teigia, kad „esminis pankų identiteto konstravimo elementas yra rezistencija“, o ziniai, kaip demokratiška platforma, suteikia tokią galimybę: juos kurti, rašyti gali kiekvienas (Triggs, 2006: 81). Be to, ziniai veikia kaip padrašinimas dalyvauti (pvz., skaitytojų laiškuose išdėstytos mintys), skatina savirefleksijas (Triggs, 2006: 81), taigi veikia subkultūrinio identiteto įtvirtinimo procesą.

Lietuviškuose subkultūros zinuose dažnai rašoma laisva forma, daug ironizuojama, juokaujama. Išanalizavus pankų subkultūros zinus, išryškėjo trys pagrindinės

raiškos formos: a) teminiai, aktualijas gvildenantys straipsniai; b) laiškai, subjektyvios nuomonės; c) kūryba: proza, poezija; d) piešiniai-komiksai. Pagal dažnumą zinus galima skirstyti į tęstinius (išleista daugiau nei vienas numeris), vienetinius (išleistas vienas numeris, leidinys nenumeruojamas, teminis, pvz., apie feminizmą) ir brošiūras – paprastai keliolikos puslapių idėjinę žinią skleidžiantys savadarbiai leidinukai.

Pankų zinuose dominuojančios temos: žinios apie pasaulinę pankų sceną, apie antiglobalius judėjimus, žaliųjų protestus, straipsniai apie didžiųjų korporacijų daromą žalą gamtai ir visuomenei, apie rasinę, lytinę nelygybę, apie didžiųjų šalių politiką ir politiką, siejant jų veiksmus su pasipriešinimo grupių veikla.

Analizuojant tyrimo rezultatus išryškėjo pankų žinių leidyboje pabrėžiamas jau minėtas „pasidaryk pats“ principas, nepriklausomybės idėja.

„Tau niekas nesakys iš viršaus, kad tu čia ką ne taip darai, kažką daryk kitaip. Tai duoda Nepriklausomybę. Ta prasme, „pasidaryk pats“ – tai būdas būt nepriklausomu. Spauda, *fanziniai* – tai pigus informacijos skleidimo būdas“ [V-28].

Pagal tematiką daugiausiai užfiksuota straipsnių, kuriuose diskutuota apie muziką, pavyzdžiui, kompaktinių plokštelių apžvalgos, straipsniai ir interviu su pankroko muzikos grupėmis. Didesniuose zinuose – ryškiausias iš jų zinas „Kablųs“ – visuomet būdavo skiltis, skirta įdomesniems skaitytojų laiškam. Zinuose dominuoja straipsniai apie žmonių teises – feminizmą, homofobiją, antifašizmą, antivartotojiškumą.

Kita populiari pankų zinuose raiškos forma – komiksai. Jų tematika gali būti labai įvairi, komiksui gali būti reprezentuojamos tiek įvairios aktualios temos (pvz., žmogaus teisės, politinių įvykių komentarai, pankų padėtis visuomenėje, jų (ne)priėmimas, išskirtinumas), tiek meninės idėjos⁴⁵.

Komiksų aptikta lietuviškuose ir vakarietiškuose pankų zinuose. Pankų žinių komiksams dažnai būdingas ironizavimas. Tai viena iš praktikų, paplitusi ir Vakarų kultūroje.

Fragmentas iš zino. Komiksas. 2009 m.

Fragmentas iš zino. Komiksas. 2009 m.

Autorės nuotraukos

45 Detaliau pankų subkultūros komiksų kultūrą analizavo T. Triggs (Triggs, T. 2006. Scissors and Glue: Punk Fanzines and the Creation of a DIY Aesthetic // *Journal of Design History*, vol. 19, no. 1. London: Oxford University Press on Behalf of the Design Society, p. 69–83).

Pankų subkultūros zinai išsiskiria tuo, kad juose ne tik laikomasi subkultūros idėjų propagavimo ir palaikymo politikos, tačiau skiriama vietos ir meninei raiškai, susijusiai su žmogiškosiomis vertybėmis.

Vegetarizmas, veganizmas: maisto gaminimo praktikos

Tiek Vakaruose, tiek vėliau Lietuvoje gyvūnų apsaugos ir jų teisių idėjos persmelkė pankų sceną. C. O'Hara pateikia mintį, kad, škotų pankų grupės „Oi Polloi“ manymu, „žmogus neturi teisės sukelti skausmą ir kančias kitam padarui, kuris turi tiek pat teisių į laisvę, kaip ir mes“ (O'Hara, 1993: 25). D. Clark teigia, kad straipsniai apie gyvūnų teises, žiaurumą prieš gyvūnus, užterštą mėsą ir blogą mėsos poveikį žmogaus organizmui yra dažni pankų zinuose. Aprašomoje pankų vegankavinėje „The Black Cat“ jos lankytojai atsisako mėsos ir protestuoja prieš žiaurų elgesį su gyvūnais (Clark, 2004: 22).

Veganizmo kultūrinį judėjimą analizavusi Elizabeth Cherry teigia, kad veganizmas glaudžiai susijęs su gyvūnų teisėmis ir aplinkosaugos judėjimais: „Veganai reprezentuoja naują socialinio judėjimo formą, kuri remiasi ne įstatymu ar identiteto politika, o kasdiene praktika ir gyvenimo stiliumi“ (Cherry, 2006: 156). Vegetarizmo ar veganizmo idėjos, pasak respondentų, subkultūroje keliauja per dainų tekstus, dalijantis patirtimi (bendraujant), sužinant apie kitų narių vegetarizmo / veganizmo patirtis.

Lietuvos pankų subkultūros tyrimo duomenys leidžia teigti, kad vegetarizmas ir veganizmas yra individualizuotesnė saviraiška, nes ji siejasi su į gyvūnų teisių apsaugą nukreiptu asmens pasirinkimu, kartais – filosofija, o štai JAV pankai veganizmą sieja su judėjimu (Clark, 2004: 24).

Fragmentas iš zino. Kaunas, 2007 m.
Autorės nuotrauka

Kaip ir Vakaruose, Lietuvos pankų subkultūroje yra kultivuojama *socialinė praktika* – *vegankavinės* (angl. „vegan cafe“). Ši veikla Lietuvoje veikia fragmentiška nei pastovi. Vakaruose (Sietle, JAV) tokias kavines tyrinėjęs ir penkerius metus jų veiklą stebėjęs D. Clark „Black Cat Cafe“ maisto sistemą pristatė kaip identiteto konstravimo dalį, to konstravimo politiką. Autorius taip pat analizavo veganiško maisto

simbolizmą: virtuvė yra vieta, kuri skiria žmogų nuo gyvūnų pasaulio, jį civilizuoja (Clark, 2004: 19). D. Clarko manymu, „dauguma pankų „civilizavimo“ procesą per maisto gaminimą sieja su žmogaus dominavimu gamtoje. Pankai tiki, kad pramoninis maistas žmogų pripildo normomis, o šie nenori būti tapatinami su Amerikos konformistine visuomene“ (Clark, 2004: 19). D. Clark straipsnyje cituoja vieno iš minėtos kavinės lankytojų mintis, kurios panašios į Lietuvos pankų subkultūros narių – veganų – patirtį. Bendros socialinės praktikos veikia jaunų žmonių bendruomeniškumo ir saugumo jausmą.

Lietuvos subkultūros nariai	JAV subkultūros nariai
„Veganiško maisto gaminimas yra tikra pramoga. Maisto darymas suartina žmones“, – yra pasakęs vienas prietelius. Kadangi Lietuvoje korespondentai žino vos vieną vietelę, kur galima rinktis iš griežtai veganpatiekalų, mes, vargšai, savo pasirinkimų nuskriausti, esame priversti valgyti darytis patys. Bet kas yra smagiau – atsisėsti tavo mintimis ir norais manipuliuojančioje erdvėje, išsirinkti savavališka vergove gamintą patiekalą, sumokėti nuo darbo išbalusiai padavėjai pinigą ir iškiūtinti namo ar gaminti maistą iš kartu surinktų ar atneštų produktų su pasirinktais žmonėm, lydint muzikai ir pasirinktai aplinkai? Mes renkamės svečius“ (zinas <i>Gastronautika</i> , Nr. 1).	„<....> Tai ne kavinė. Tai ne restoranas... <...> Tai yra saugi vieta. Tai yra rojus žmonėms, kurie nori savo gyvenimus gyventi atskirai nuo korporacijų priespaudos. Štai apie ką yra ši erdvė. Tai ne kas kita, kaip tik tai. <...> Laisvė nuo valstybės ir kitų sistemos formų, pikt-naudžiaujančių jėgos dalykų“ (Clark, 2004: 22).

Lietuviškame veganizmą propaguojančiame zine, kuris pateikia receptus, *Gastronautika #1* rašoma: „Maisto darymas suartina žmones“, o panaši praktika JAV siejama su saugumu: „Tai ne kavinė. <...> Tai yra saugi vieta“ (Clark, 2004: 22). Taigi burtis į mažesnes socialines grupes jaunus žmones skatina poreikis palaikyti psichologinį saugumą.

Lietuvoje veganizmo praktika, remiantis tyrimo duomenimis, nėra tokia politizuota, kokią ją aprašo D. Clark Amerikoje, tačiau abiem atvejais yra akcentuojamas bendrumo, saugumo jausmas. Subkultūros narių kolektyvinio asmens identiteto stiprinimas yra susiejamas su alternatyvių bendruomenių ir praktikų kūrimu.

Meninė raiška: trafaretai

Pankai kuria estetinį tapatybės paveikslą, veikiamą individualios pasaulėžiūros ir filosofijos: jį atskleidžia drabužiai (rengimosi maniera ir simbolika), aksesuarai, neformali spauda (minėti zinai, skrajutės, brošiūros, lipdukai), trafaretinis grafiti bei interneto puslapių dizainas.

Vizualumą „Sex Pistols“ pankų subkultūroje nagrinėjęs R. Garnett (2003: 17–30) pažymėjo, kad mes daugiau nebegalime atskirti meno nuo populiarių kasdienybės

dalykų (Garnett, 2003: 29). Estetika yra tapusi ir šiandienos įprastos kasdienės erdvės, taip pat subkultūrų dalimi. Kasdienybės estetizaciją liudija ir Lietuvoje atlikti subkultūrų tyrinėjimai. E. Ramanauskaitė teigia, kad „kultūrinių bendrijų gyvenamojo pasaulio estetizavimas yra vienas būdingiausių jų kultūrinės kūrybos ypatumų“ (Ramanauskaitė, 2004: 191). Tyrimų rezultatus patvirtina ir straipsnio autorės subkultūrinės estetikos tyrimai (Šatūnienė, 2007: 419–424).

Trafaretai – tai gatvės meno šaka (angl. *stencil graffiti*). Šią meno rūšį tyrinėjęs Tristan Manco (2004) teigia, kad trafaretų darymo priežastis – tai noras perteikti žinutę, mintį, taip pat protestuoti – tiesiogiai arba simboliškai (Manco, 2004: 60). Žinutė (angl. *message*), arba idėja, pankų subkultūros veikloje yra vienas svarbiausių dalykų. Dėl šios priežasties trafaretai vizualiai gali būti sulyginti su savotiškais gatvės ženklais, kurių pagrindinė funkcija – informuoti žmones, vėliau – skleisti idėjas. Trafaretų kūrėjų varomoji jėga – tikėjimas jų perduodama žinia, noras išreikšti poziciją⁴⁶. Trafaretų menas yra tarpnacionalinio meno rūšis ne tik dėl paplitimo visame pasaulyje, bet ir dėl kalbų sienų neturinčių meno raiškos galimybių, kurios įgalina (sub)kultūrų dialogą.

Lietuvoje apie meninių trafaretų istoriją iki šiol nebuvo rašyta, išskyrus straipsnio autorės publikaciją apie idėjinių trafaretų praktiką pankų subkultūroje (Šatūnienė, 2008: 155–169). Trafaretų praktika Lietuvoje, kaip nurodoma šaltiniuose, buvo pradėta apie 2000-uosius metus. Tyrimo metu (2005–2007 m.) buvo nufotografuoti penkiasdešimt devyni pankų subkultūros idėjas reprezentuojantys trafaretai bei apie du šimtus idėjiškai neangažuotų (meninių-estetinių) trafaretų. Fotografuota Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Panevėžio ir Ukmergės miestuose. Duomenys sustruktūruoti pagal vaizduojamus siužetus, skleidžiamas idėjas, tematiką. Buvo išskirtos šios trafaretuose reprezentuojamos temos (rastų straipsnių jomis skaičiaus mažėjimo tvarka): idėjiniai (skleidžiamos įvairios politizuotos idėjos, kritikuojama politika, valdžia, sistema), estetiniai (neskleidžia jokių politinių pranešimų) ir fanų (pvz., trafaretas reklamuoja mėgstamą muzikos grupę). Straipsnyje analizuojami tik idėjiniai trafaretai, mat jie susiję su tyrimo objektu – lietuviška pankų subkultūra ir jos idėjomis.

Tikslumo dėlei svarbu paminėti, kad trafaretais domisi ne tik su pankų subkultūra susiję asmenys. Trafaretai – tai gatvės meno rūšis, kurią kultivuoti gali kiekvienas

46 Politinių ir socialinių judėjimų (1968 metų studentų maištas), didžiųjų meninių eksperimentų (pop, op, *fluxus*, *psychedelia*) klestėjimo metu XX a. 7-ojo dešimtmečio Prancūzijoje itin išpopuliarėjo plakatų ir trafaretų menas, kurie dažniausiai buvo naudojami propagandiniams tikslams; prancūzų situacionistai pradėjo purkšti ant sienų trafaretus su šūkais. Pasaulyje trafaretai, kaip pigiausias laikino plakato pakaitalas, nuo XX a. 8-ojo dešimtmečio buvo naudojami konfliktinėje Meksikoje, Nikaragvoje, Šiaurės Airijoje, Pietų Afrikoje, baskų regione ir naudojami iki šiol. Protestuojančiuose trafaretuose dažnai pasitaikantys plevėsuojančios vėliavos, ginklo, sugniaužto kumščio simboliai bei įvairios jų permutacijos yra naudojami kaip įteisintos galios ir karinės jėgos simboliai (Manco, 2004: 60–62).

panorėjęs ir turintis nors truputį meninių gabumų. Tačiau pankų scenos trafaretai išsiskiria savo idėjomis.

„Trafaretai ir skirias nuo paprasto *grafitti*, <...> – tai čia yra purškiami tie, kurie nu skatina susimąstyt. Turintys idėją <...>, klausimą kažkokį iškeliantys. Jie dažniausiai tai kažkiek patys yra susiję su ta subkultūra (pankų, aut. past.)“ [M-19].

„Jei pankai daro, tai jie daro labiau su kokia idėja, ar ten su koku cinišku ar kandžiu užrašu, o dar kiti tai tiesiog mėgsta gatvės meną, domisi gatvės menu – gali būt kad ir visai paprasti žmonės“ [M-22].

„Už piešinio slepiasi žmonės, kai kurie žmonės yra pankai, kai kurie – ne, kai kurių idėjos su pankų ir nepankų gali sutapt“ [V-22].

Daugelis respondentų teigė, kad pagrindinė trafaretų, susijusių su pankų subkultūra, paskirtis yra paskelbti žinią, pasyviai skleisti subkultūroje palaikomas idėjas, protestą:

„[Trafaretai] savotiška išraiškos priemonė. Kad ir to paties protesto priemonė. Tie patys trafaretai – tai, kas gali pakeist kad ir vieno žmogaus mąstymą“ [V-22].

Šita dalis [trafaretų tradicija] būtent atėjus nuo 68-tų metų, ta visa mada, kas ten, tokia frazė buvo, kad sakė: „blank walls – blank minds“. Ta prasme reiškia tuščios sienos – tušti protai“ [V-20].

Festivalis „Darom 2005“. Trafaretų galerija. Širvintų raj., 2005 m.

Trafaretas „Mind the Wall“. Vilnius, 2004 m.

Autorės nuotraukos

Trafaretų menas siejamas ir su pankų subkultūros idėjine veikla: pankai trafaretus naudojo dėl to, kad jie labiausiai atitiko „pasidaryk pats“ filosofiją, priminė praktišką militaristinį stilių, kurį pankai pasisavino, kad panaikintų autoritarinius simbolius: „anarchija tapo pankų filosofija“ (Manco, 2004: 14–15).

Taigi su pankroko scena siejamiems trafaretams būdingas idėjiškumas, prasmingi užrašai ir vaizdai, minties ar simbolio išryškinimas. Dažniausiai trafaretuose

pristatomos idėjos atspindi pasaulėžiūrą, papildoma subkultūroje gyvuojančias nuomones, požiūrius.

Surinkus duomenis, buvo išskirtos trys pagrindinės trafaretų grupės: fanų trafaretai, estetinio turinio piešiniai ir idėjiniai trafaretai, kurie atspindi tiriamosios pankų subkultūrinės bendrijos propaguojamas idėjas. Galima teigti, kad trafaretų menu užsiimančius asmenis jungia bendros politinės, socialinės ir ekonominės idėjos bei asmeninės moralinės vertybės. Trafaretai – tai unikalus žinios, idėjos skleidimo būdas ir saviraiškos priemonė pankų subkultūroje. Tokie nauji idėjų skleidimo būdai byloja apie alternatyvią jaunimo subkultūrų komunikaciją, reflektuojančią aktualias socialines, politines bei ekonomines problemas. Trafaretų menas – tai globali praktika, būdinga ir Lietuvos pankų subkultūrai.

Išvados

Nemažai šiandienos Lietuvos pankų identiteto idėjų yra adaptuota iš Vakarų Europos šalių. Tai – tolerancija, kritiškas mąstymas, kairuoliškos, anarchistinės pažiūros, antivartotojiškumas, antikapitalizmas, tautinė, ekonominė lygybė, antimilitarizmas, gyvūnų ir žmogaus teisių (feminizmo, antirasizmo, antifašizmo) propagavimas.

Pastebima, kad tiriamosios subkultūros nariai jau kitaip traktuoja pačią subkultūrą: vieni yra linkę save apibrėžti kaip pankus, kiti save vadina tik prijaučiančiais pankų subkultūrai. Didžioji dalis respondentų subkultūrą vertina veikiau kaip individualių iniciatyvų lauką nei uždara, konkrečius bruožus turintį kultūros darinį. Tai rodo, kad pankų identitetas yra individualizuotas: jaunimas dažnai neapriboja savęs vien priklausymu subkultūrai, o subkultūrinės veiklas laiko vienu iš galimų saviraiškos būdų.

Tyrimas atskleidė pozityvią subkultūros atmosferą. Dalyvavimas subkultūrinėse veiklose, bendruomeniškumo pajutimas praturtina ir sustiprina asmens tapatybę. Didelė dalis įsijungusiųjų į subkultūrą pabrėžė didesnę pasitikėjimą savimi.

Analizuojant pankų bendruomenės socialinę organizaciją, dominavo nuostatos, pabrėžiančios antihierarchiškumo principus, tačiau jų išvengti ne visada pavyksta. Pankų subkultūrinėje bendruomenėje, kaip ir kitose socialinėse struktūrose, iškyla subordinacijos problemos.

Globalias šiandienos Lietuvos pankų subkultūros identiteto sąsajas rodo tai, jog nemažai idėjų yra adaptuota iš Vakarų Europos šalių. Tai – vegetarizmo, veganizmo praktika, gyvūnų ir žmogaus teisių (feminizmas, antirasizmas, antifašizmas) propagavimas, trafaretų, zinų kūrimas ir skleidimas.

Nors Lietuvoje kapitalistinė sistema neturi tokių pat gilių tradicijų kaip Vakaruose, tiriamosios subkultūros nariai, kaip ir jų pirmtakai pankai Vakaruose, idėjiškai priešinasi vartotojiškai kultūrai, įgyvendina savarankiškumo ir iniciatyvumo idėjas

(„pasidaryk pats“), palaiko anarchistinės krypties idėjas. Lokalios globalių reiškinių reprezentacijos pasireiškia per vietos subkultūrinio jaunimo veiklos strategijas, kurių analizė parodė šiandienos pasaulio kultūrinį globalėjimą: idėjų tekamumą ir perimamumą, jų adaptaciją jaunimo kultūroje.

Šaltiniai

- Blumberg A. 2006. *Lytis ir subkultūra*. Prieiga per internetą: <http://www.gap.lt/dl>, žiūrėta: 2007 05 09.
- Mickėnas, A. 2003. *Darbo vertybė subkultūrose*. Prieiga per internetą: <http://blog.hardcore.lt/mic/archives/darbo%20vertybe%20subkulturose.pdf>, žiūrėta: 2009 10 12.
- Zinas *Duobė*. 2003.
- Zinas *Gastronautika*. 2007, Nr. 1.

Literatūra

- Basson, L. 2007. Punk Identities in Post-Apartheid South Afrika // *South African Review of Sociology*. Nr. 38 (1), p. 77.
- Cherry, E. 2006. Veganism as a Cultural Movement: A Relational Approach // *Social Movement Studies*, 5 (2), September, p. 155–170.
- Clark, D. 2004. The Raw and the Rotten: Punk Kuisine // *Ethnology*, no. 43 (1), p. 19–31.
- Crossley, N. 2002. Global Anti-Corporate Struggle: A Preliminary Analysis // *British Journal of Sociology*, vol. 53, no. 4, p. 667–691.
- Durkheim, E. 1984. *The Division of Labour in Society*. London: Macmillan.
- Fornäs, J. 1995. *Cultural Theory and Late Modernity*. London, New Delhi: Sage Publications.
- Giddens, A. 2000. *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai.
- Haenfler, R. 2004a. Collective Identity in the Straight Edge Movement: How Diffuse Foster Commitment, Encourage Individualized Participation, and Promote Cultural Change // *The Sociological Quarterly*, vol. 45, no. 4, p. 785–805.
- Haenfler, R. 2004b. Rethinking Subcultural Resistance. Core Values of the Straight Edge Movement // *Journal of Contemporary Ethnography*, vol. 33, no. 44, p. 406–436.
- Halberstam, J. 2003. What's the Smell? Queer Temporalities and Subcultural Lives // *International Journal of Cultural Studies*, vol. 6(3). London: Thousand Oaks, CA; New Delhi: Sage, p. 313–333.
- Hebdige, D. 1988. *Hiding in the Light: On Images and Things*. London and New York: Routledge.
- Hebdige, D. 1979. *Subculture. The Meaning of Style*. London and New York: Routledge.
- Kottak, C. F. 1991. *Cultural Anthropology*. New York: McGraw–Hill.
- Laing, D. (1995 [1985]). Listening to Punk // Gelder, K.; Thornton, S. (eds.) *The Subculture Reader*. London, NY: Routledge, p. 406–419.
- Lamy, Ph.; Levin, J. 1985. Punk and Middle-Class Values. A Content Analysis // *Youth & Society*, vol. 17, no. 2, London: Sage Publications, p. 165.
- Lamy, Ph.; Levin, J. 1985. Punk and Middle-Class Values. A Content Analysis // *Youth & Society*, vol. 17, no. 2, London: Sage Publications, p. 157–170.
- Laužikaitė, M. 2004. Subkultūrų muzika ir ideologija // *Baltos lankos*, Nr. 18–19. Vilnius: Baltos lankos, p. 135–156.

- Levine, H. G.; Stumpf, S. H. 1983. Statements of Fear Through Cultural Symbols. Punk Rock as a Reflective Subculture // *Youth & Society*, vol. 14, no. 4. London: Sage Publications, p. 417–435.
- Manco, T. 2004. *Stencil Graffiti*. London: Thames and Hudson.
- McRobbie, A.; Graber, J. 1976. Girls and Subcultures // Hall, S.; Jefferson, T. (eds.) *Resistance through Rituals. Youth Subcultures in Post-War Britain* London: Unwin Hyman, p. 209–223.
- Muggleton, D. 2000. *Inside Subculture. The Postmodern Meaning of Style*. Oxford, New York: Berg.
- Nehring, N. 2006. The Situationist International in American Hardcore Punk, 1982–2002 // *Popular Music and Society*, vol. 29, no. 5, December. London, New York: Routledge, p. 519–530.
- O'Brien, L. 2003. The Woman Punk Made Me // Sabin, R. (ed.) *Punk Rock: So What?* London: Routledge, p. 186–198.
- O'Connor, A. 2004. Punk and Globalisation. Spain and Mexico // *International Journal of Cultural Studies*, vol. 7(2), p. 175–195.
- O'Connor, A. 2003. Punk Subculture in Mexico and the Anti-globalization Movement: A Report from the Front // *New Political Science*, vol. 25, no. 1, London: Carfax Publishing, p. 44–53.
- O'Hara, C. 1993. *Pankų filosofija – daugiau nei triukšmas*. Kaunas: V. Oškinio leidykla.
- Poletti, A. 2005. Self-Publishing in the Global and Local: Situating Life Writing in Zines // *Biography*, 28 (1). Biographical Research Center, p. 183–192. Prieiga per internetą: Ebsco duomenų bazė, žiūrėta: 2007 05 09.
- Ramauskaitė, E. 2004. *Subkultūra – fenomenas ir modernumas*. Kaunas: VDU leidykla.
- Rivett, M. 2003. „Punk Writing“ and Representations of Punk through Publishing // Sabin, R. (ed.) *Punk Rock: So What?* London, New York: Routledge, p. 31–48.
- Sabin, R. (ed.) 2003. *Punk Rock: So What?* London, New York: Routledge.
- Simoneli, D. 2002. Anarchy, Pop and Violence: Punk Rock Subculture and the Rhetoric of Class, 1976–1978 // *Contemporary British History*, vol. 16, no. 2. London: Frank Cass, p. 121–144.
- Sinapi, M. 2006. The Punk Cut // *Social Science Information*, vol. 45 (3). London: Thousand Oaks, CA; New Delhi: Sage, p. 373–385.
- Šatūnienė, R. 2008. „The Message of Protest“: Artistic Expressions of Punk / Hardcore Subculture Ideas // *Kultūras krustpunktai*, 4 laidens, p. 155–169.
- Šatūnienė, R. 2007. Aestheticisation of Leisure – Performance Elements in Electronic Music Parties // *Humanities in New Europe (2). Science and Society*, p. 419–424.
- Šatūnienė, R. 2009. Jaunimo subkultūrinės saviraiškos reikšmė socializacijos procese // *Jaunųjų mokslininkų darbai (2 [23])*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p. 192–196.
- Šatūnienė, R. 2008. *Pankų subkultūra: tapatybės bruožai*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- The New Encyclopaedia Britannica. Micropaedia. Ready reference*. 1998. Vol. 12. Chicago, Auckland, London, Manila, Paris, Rome, Seoul, Sydney, Tokyo: Encyclopaedia Britannica Inc., p. 294.
- Triggs, T. 2006. Scissors and Glue: Punk Fanzines and the Creation of a DIY Aesthetic // *Journal of Design History*, vol. 19, no. 1. London: Oxford University Press on Behalf of the Design Society, p. 69–83.
- Wicke, P. 1995. *Rock Music. Culture, Aesthetics and Sociology [Rockmusik: zur Ästhetik und Soziologie eines Massenmediums]*. 1987. Leipzig: Verlag Philipp Reclam]. Cambridge: Cambridge University Press.

Reda ŠATŪNIENĖ

Kauno kolegija, Justino Vienožinskio menų fakultetas. Adresas: A. Mackevičiaus g. 27, LT-44259 Kaunas. El. paštas: r.satuniene@hmf.vdu.lt.

Gauta 2009 m. spalio 18 d.

Priimta 2009 m. gruodžio 4 d.

Reda ŠATŪNIENĖ

Punk Subculture: Construction of Identity and Social Practice in Lithuania and the West

Summary

The topic discussed is relatively new in Lithuanian academia. More attention to this topic is devoted in Western academic writings. The knowledge obtained during the research is valuable because it allows us to understand the problems of the society which tends to be more and more individualistic, as well as to notice the motives that encourage subcultural youth to quote the entrenched traditions, to declare social and ethical ideas and to create new models of behaviour. Ethnographic and qualitative research methods were applied to obtain empirical data: interviews, questionnaires, analysis of group documents, etc. The respondents were chosen using the “snow ball” sampling method. Research data were collected in 2005-2008. During the research, thirty semi-structured (in-depth) interviews were conducted involving the most active representatives of the subculture in Lithuania. Results. In relation to the cultural context, the deep influence of Western culture on the formation of Lithuanian punk subculture (its ideas, values and identity formation) was traced. At first, Western culture influenced the form and the contents of the subculture. The research results show that subculture members' approach to their subcultural identity has changed significantly: some of the respondents define themselves as punks, but more interviewees define themselves as a part of the punk subculture. In addition some of them state that “they are close ideologically” to punk ideas; they emphasize that the subculture is rather a “field of various individual initiatives”. Therefore, it could be stated that the identity in punk subculture is individualised. Similar tendencies were traced in the Western punk subculture. The global identity connections are emphasized by the fact that quite many ideas have been adopted from Western European countries; for example, the practices of vegetarianism, veganism, promulgation of animal and human rights (feminism, anti-racism, anti-fascism, etc.), creation and dispersal of stencils, infoshops, discussions and actions. The research revealed that the punk subculture is a global phenomenon in economically well-developed countries. The local representation of global phenomenon in the Lithuanian subculture is a topical issue because it shows fluidity, continuity and adaptation of ideas to the youth culture.

Keywords: subculture, identity, social ideas and practices, global, local